

Կ Ա Ր Ծ Ի Ը

Տաթևիկ Գրիգորի Վարդանյանի «Աշխատուժի միգրացիայի կարգավորման հիմնախնդիրները Եվրասիական տնտեսական միությունում (Հայաստանի Հանրապետության օրինակով)» թեմայով ատենախոսության, ներկայացված Ը.00.06-«Միջազգային տնտեսագիտություն» մասնագիտության գծով տնտեսագիտության թեկնածուի գիտական աստիճանի հայցման համար

Աշխատուժի միգրացիան բազմատարր սոցիալ-տնտեսական երևույթ է, որը առանցքային նշանակություն ունի երկրների տնտեսական զարգացման համար: Ապրանքների, արտադրության գործոնների, դրամական միջոցների, գիտատեխնիկական հնարավորությունների ու տեղեկատվության փոխանակումը մեծապես կախված են անհրաժեշտ քանակությամբ և համապատասխան որակավորումներով աշխատուժի առկայությունից:

Սոցիալիստական համակարգի փլուզումը արմատապես փոխեց միգրացիոն իրավիճակը հետխորհրդային տարածքում միության անդամ պետությունների միջև: Ներքին միգրացիոն հոսքերը վերափոխվեցին միջազգային: ՌԴ-ն վերածվեց աշխատուժի ներգրավման նոր ու կարևոր ուղղության: Արտաքին աշխատանքային միգրացիան անխուսափելի երևույթ է նաև Հայաստանի համար և պահանջում է միգրացիոն հոսքերի կարգավորման լրիվ նոր մոտեցումներ նախկին խորհրդային տարածքում:

Եվրասիական տնտեսական միությունը միջազգային տնտեսական ինտեգրացիոն միավորում է, որի ստեղծման համաձայնագիրը ստորագրվել է 2014թ. մայիսի 29-ին մաքսային միության հիմքի հիման վրա (ուժի մեջ է մտել 2015թ. հունվարի 1-ից): Միության անդամ են Ռուսաստանը, Ղազախստանը, Բելառուսը և Հայաստանը: Միացյալ տնտեսական տարածքի շրջանակներում Եվրասիական տնտեսական միության անդամ երկրները արդեն ընդունել են աշխատանքային միգրացիան կարգավորող երկու կարևոր փաստաթուղթ. «Աշխատանքային միգրանտների և նրանց ընտանիքի անդամների իրավական կարգավիճակի մասին» և «Երրորդ երկրներից անօրինական աշխատանքային միգրացիայի դեմ պայքարի հարցում համագործակցության» համաձայնագրերը: Միանշանակ է այն, որ Եվրասիական տնտեսական միության անդամ երկրների միգրացիայի ոլորտին առնչվող նորմատիվ-իրավական հիմքը աստիճանաբար

առավել ներդաշնակ կդառնա՝ ի վերջո, ձևավորելով միացյալ միգրացիոն քաղաքականություն և ընդհանուր կարգավորման դաշտ:

Բնակչության միգրացիան, որպես սոցիալ-տնտեսական երևույթ, հայ հասարակության շրջանում ունի դրսևորման և զարգացման երկարատև պատմություն և բնորոշիչ է հայ ժողովրդի պատմությանը՝ սկսած վաղ պատմական անցյալից: Թեպետ միգրացայի տեսակներն ու ձևերը ժամանակի ընթացում փոփոխվել են բայց վերջին տասնամյակներին բնորոշ են սեզոնային աշխատանքային միգրացիայի մեծ արտահոսքերը՝ հատկապես Ռուսաստանի Դաշնություն և Նախկին խորհրդային տարածքի այլ երկրներ: Խորհրդային շրջանի միգրացիայի համեմատ հետանցումային շրջանի առանցքային տարբերություններից մեկն այն է, որ այս աշխատանքային միգրացիան պայմանավորված էր ավելի ծանր պայմաններով և դրանում ընդգրկված մարդկանցից շատերի համար ծառայում էր որպես գոյապահպանության ռազմավարություն:

Աշխատուժի միգրացիայի կարգավորման մեխանիզմների հստակեցումը, ԵԱՏՄ միգրացիոն քաղաքականության առանձնահատկությունների բացահայտումը, անդամ երկրներում աշխատող միգրանտների իրավական պաշտպանվածության ուսումնասիրությունը խիստ արդիական է, որով էլ պայմանավորված է գրախոսվող աշխատանքի հրատապությունը:

Չետագոտության նպատակն ու խնդիրները: Ատենախոսության նպատակը ԵԱՏՄ-ում և, հատկապես, Հայաստանում, աշխատուժի միգրացիայի կարգավորմանն առնչվող խնդիրների սահմանումն ու լուծման հնարավոր արդյունավետ ուղիների բացահայտումն է: Նշված նպատակն իրագործելու համար առաջադրվել և լուծվել են հետևյալ խնդիրները.

- ✓ ուսումնասիրել մասնագիտական գրականությունում առկա՝ աշխատուժի միգրացիայի տեսամեթոդական հիմքերը և տալ դրանց արդիականության գնահատականները,
- ✓ վերլուծելով միջազգային կազմակերպությունների վիճակագրական տեղեկատվական տվյալները՝ գնահատել աշխատուժի միջազգային միգրացիայի մասշտաբները, միտումները, դրսևորման առանձնահատկություններն ու ընդգրկման շրջանակներն ամբողջ աշխարհում,
- ✓ հիմք ընդունելով աշխատուժի միջազգային միգրացիայի սոցիալ-տնտեսական բնույթը՝ հետազոտել դրա ազդեցությունը համաշխարհային տնտեսության վրա,

- ✓ հետազատել աշխատուժի միգրացիայի միջազգային, տարածաշրջանային և պետական կարգավորման ինստիտուցիոնալ հիմքերը՝ ուսումնասիրելով միջազգային փորձը և Հայաստանում դրա տեղայնացման հնարավորությունները,
- ✓ վերլուծել ԵԱՏՄ երկրներում միգրացիոն գործընթացները՝ գնահատելով դրանց ազդեցությունն անդամ երկրների ժողովրդագրական իրավիճակի վրա,
- ✓ հենվելով առկա հետազոտությունների վրա՝ վեր հանել Հայաստանից դեպի ԵԱՏՄ մյուս երկրներ միգրացիան պայմանավորող հիմնական գործոնները,
- ✓ գնահատել ԵԱՏՄ երկրների տնտեսությունների մրցունակության վրա աշխատուժի միգրացիայի ազդեցությունը՝ հաշվի առնելով անդամ երկրների հիմնական սոցիալ-տնտեսական ցուցանիշները,
- ✓ հաշվի առնելով ԵԱՏՄ անդամակցության արդյունքում ի հայտ եկած փոփոխությունները՝ գնահատել հայաստանյան միգրացիոն քաղաքականության հիմնախնդիրները և ներկայացնել լուծման հեռանկարները,
- ✓ բացահայտել Հայաստանի միգրացիոն քաղաքականության բարելավման ուղիները, ինչպես նաև կանխատեսել Եվրասիական ինտեգրման քաղաքականության զարգացման հեռանկարները:

Հետազոտության առարկան և օբյեկտը: Հետազոտության օբյեկտը Հայաստանի միգրացիոն հոսքերն են, իսկ հետազոտության առարկան՝ աշխատուժի միգրացիայի կարգավորման մեխանիզմները ԵԱՏՄ-ում:

Հետազոտության տեսական, տեղեկատվական և մեթոդաբանական հիմքերը: Հետազոտության իրականացման մեթոդաբանական հիմքը առաջնային և երկրորդային տեղեկատվության հավաքագրման գործիքակազմի կիրառումն է: Առաջնային տեղեկատվության հավաքարման համար իրականացվել են դաշտային հետազոտություններ: Երկրորդային տեղեկատվության հավաքագրման համար հիմք են ծառայել հայրենական և արտասահմանյան տնտեսագետների աշխատությունները, գիտական կազմակերպությունների մշակումները, դասական և ժամանակակից տնտեսագիտության տեսական հիմնադրույթները, աշխատուժի միգրացիայի ոլորտը կարգավորող միջազգային կոնվենցիաները, Եվրասիական տնտեսական հանձնաժողովի, ԵԱՏՄ անդամ երկրների պետական կառավարման մարմինների որոշումները, հաշվետվություններն ու ռազմավարական ծրագրերը, վիճակագրական մարմինների տեղեկատվությունը և այլն:

Միգրացիոն գործընթացների ուսումնասիրության համար օգտագործվել են հիմնականում քանակական և որակական հետազոտական մեթոդներ: Օգտագործվել են

նաև վիճակագրական, մաթեմատիկական (գրաֆիկական), համեմատական և կառուցվածքային վերլուծության մեթոդները: Վիճակագրական տվյալների հետազոտության և վերլուծության նպատակով օգտագործվել են SPSS17.0 և Eviews 10 SV ծրագրային փաթեթները:

Ատենախոսությունը բաղկացած է ներածությունից, երեք գլխից, եզրակացություններից, օգտագործված գրականության ցանկից և հավելվածից, այն շարադրված է 172 էջի վրա՝ ներառյալ օգտագործված գրականության ցանկը (առանց հավելվածների):

Ներածությունում հիմնավորվել է թեմայի արդիականությունը և հրատապությունը, ձևակերպվել են հետազոտության նպատակը և խնդիրները, հետազոտության օբյեկտը և առարկան, ներկայացվել են հետազոտության հիմնական արդյունքները և գիտական նորույթ պարունակող դրույթները, մատնանշվել է դրանց գործնական նշանակությունը, արդյունքների հրապարակումը, ատենախոսության կառուցվածքը և ծավալը:

Առաջին՝ **«Աշխատուժի միջազգային միգրացիան՝ որպես համաշխարհային տնտեսության զարգացման գործոն»** գլխում ներկայացվել են աշխատուժի միջազգային միգրացիայի տեսամեթոդաբանական հիմքերը և տնտեսագիտական բովանդակությունը, աշխատուժի միջազգային միգրացիայի ազդեցությունը համաշխարհային տնտեսության վրա, ինչպես նաև ուսումնասիրվել են աշխատուժի միգրացիային կարգավորման տարբեր՝ միջազգային, տարածաշրջանային և պետական կարգավորման հիմնական գծերը:

Երկրորդ՝ **«ՀՀ միգրացիոն քաղաքականությունը ԵԱՏՄ անդամակցության համատեքստում»** գլխում վերլուծվել են աշխատուժի միգրացիոն գործընթացները ԵԱՏՄ երկրներում, որտեղ կարևորվել է Հայաստանի միգրացիոն իրավիճակի համապարփակ վերլուծությունը և դեպի ԵԱՏՄ երկրներ միգրացիան պայմանավորող հիմնական գործոնների ու խնդիրների ուսումնասիրությունը, անդրադարձ է կատարվել ԵԱՏՄ-ում միգրացիոն հոսքերի կարգավորման ինստիտուցիոնալ հիմքերին, համագործակցող երկրների տնտեսությունների համեմատական վերլուծությանը:

Ատենախոսության երրորդ՝ **«ԵԱՏՄ միգրացիոն քաղաքականության բարելավման հիմքերը և ՀՀ միգրացիոն քաղաքականության հեռանկարները»** գլխում դիտարկվել են ԵԱՏՄ միգրացիոն քաղաքականության բարեփոխումների հիմնուղիները, իրականացվել է ՀՀ միգրացիոն հիմնախնդիրների գործոնային հետազոտություն, ներկայացվել են ՀՀ միգրացիոն քաղաքականության բարելավման

մոտեցումները: Ատենախոսությունում կատարված վերլուծություններն ամփոփվել են ուշագրավ եզրակացություններով և առաջարկություններով:

Ատենախոսության գիտական նորույթը դրսևորվել է տեսագործնական նշանակություն ունեցող մի շարք արդյունքներում, որոնցից գիտական նորույթն արտացոլող հիմնական դրույթներն հետևյալները են՝

- բացահայտվել են համաշխարհային տնտեսական աճի, միջազգային դրամական փոխանցումների, զարգացման նպատակով ստացված դրամական օգնությունների միջև փոխկապվածությունները, տնտեսաչափական մոդելների հիման վրա գնահատվել են դրամական փոխանցումների և կրթական մակարդակի, ինչպես նաև ՕՈՒՆ-ների զուտ ներհոսքի, դրամական փոխանցումների և զբաղվածության մակարդակի միջև կոռելյացիոն կապերը,
- Հայաստանի բոլոր մարզերի տնային տնտեսությունների շրջանակներում իրականացված սոցիոլոգիական հարցումների հիման վրա բացահայտվել են երկրից դեպի ԵԱՏՄ երկրներ միգրացիոն հոսքերի ընդլայնման միտումների հիմնական դրդապատճառները և խնդիրները, տրվել են դրանց քանակական գնահատականները,
- գնահատվել է ԵԱՏՄ երկրների տնտեսությունների վրա աշխատուժի միգրացիայի ազդեցության շրջանակը՝ բացահայտելով միգրացիայի համատեքստում տնտեսական գործընթացների և ցուցանիշների (տնտեսական աճ, ֆիզիկական անձանց դրամական փոխանցումներ, գործազրկության և աղքատության մակարդակներ, նվազագույն ու միջին ամսական անվանական աշխատավարձեր) միջև առկա փոխառնչությունները,
- մշակվել են ԵԱՏՄ շրջանակներում միգրացիոն հոսքերի կարգավորման ինստիտուցիոնալ մեխանիզմներ՝ վեր հանելով ոլորտի կարգավորումը խոչընդոտող հիմնական խնդիրներն ու առաջադրելով ԵԱՏՄ միգրացիոն քաղաքականության բարեփոխման հիմնուղիներն ու դրանց ազդեցության հնարավոր սցենարները,
- բացահայտվել և հիմնավորվել են միգրացիոն քաղաքականության մշակման և կիրառման թիրախային մոտեցումները՝ Հայաստանում միգրացիոն քաղաքականության գործընթացների կատարելագործման ներգաղթի խթանման և ժողովրդագրական իրավիճակի բարելավման նպատակով:

Ատենախոսությունում ստացված՝ ՀՀ տնտեսության վրա աշխատուժի միջազգային միգրացիայի ազդեցության գնահատման քանակական և որակական վերլուծությունների արդյունքները, միգրացիոն քաղաքականության ուղղությամբ առա-

ջարկվող լուծումները կարող են ունենալ **տեսագործնական նշանակություն**, իսկ աշխատուժի միգրացիայի կարգավորման արտասահմանյան փորձի՝ ԶԶ-ում և ԵԱՏՄ-ում տեղայնացման հնարավորությունների հիմնավորումը կարող է հիմք հանդիսանալ առավել մանրազնին տեսագործնական վերլուծության համար: Ատենախոսության որոշ տեսական և գործնական արդյունքներ կարող են կիրառական նշանակություն ունենալ նաև հիմնախնդիրն ուսումնասիրող ակադեմիական շրջանակների, պետական կառավարման մարմինների արտաքին տնտեսական հարաբերությունների գծով պատասխանատուների, մասնավոր կառույցների և շահագրգիռ այլ անձանց համար:

Միևնույն ժամանակ, ատենախոսության շրջանակներում իրականացված ուսումնասիրություններն ու վերլուծությունները զերծ չեն թերություններից, այդ առնչությամբ կատարված դիտողությունները պետք է արժանանան հեղինակի ուշադրությանը՝ քննարկվող թեմայով հետագա ուսումնասիրությունները շարունակելու դեպքում: Դրանք են՝

1. Զեղինակի կողմից ներկայացվել են աշխատուժի միգրացիայի կարգավորմանն առնչվող մի շարք խնդիրներ, այդ թվում՝ անդամ երկրներում գործող առանձնացված և չհամակարգված միգրացիոն քաղաքականությունը, միգրանտների խախտվող իրավունքները, միգրացիոն կայուն ենթակառուցվածքների բացակայությունը, միգրացիոն տեղեկատվական համակարգի բացակայությունը և այլն: Ատենախոսությունը էապես կշահեր, եթե հեղինակի կողմից իրականացվեր համադրելի ինտեգրացիոն միավորումների միջազգային փորձի վերլուծություն և դրա հիման վրա առաջարկվեին վերոնշյալ խնդիրների լուծման արդյունավետ և գործուն մեխանիզմներ:
2. Զեղինակի կողմից իրականացվել է համաշխարհային տնտեսության տարբեր ցուցանիշների վրա աշխատուժի միգրացիայի ազդեցության համակողմանի և խորը վերլուծություն, սակայն, կարծում ենք, աշխատանքը ավելի կշահեր, եթե հեղինակը վերլուծեր նաև աշխատուժի միգրացիայի հետևանքները համաշխարհային տնտեսության ճյուղային կառուցվածքի վրա և բացահայտեր ԵԱՏՄ անդամ երկրների տնտեսության այն ճյուղերը, որոնք հատկապես զգայուն են այս համատեքստում:
3. Աշխատանքը էապես կշահեր, եթե հեղինակը որոշակի անդրադարձ կատարեր նաև ԵԱՏՄ անդամ երկրների (մասնավորապես Զայաստանի) ԵԱՏՄ անդամակցության արդյունքում երրորդ երկրների հետ կապված աշխատուժի միգրացիայի կարգավորման հիմնախնդիրներին:
4. Աշխատանքում առկա են տեխնիկական վրիպակներ (օրինակ՝ Էջեր 5, 40 և այլն):

ԵՇՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆ

Ներկայացված դիտողությունները չեն ազդում հետազոտության արդյունքների վրա և չեն նվազեցնում աշխատանքի գիտական արժեքը, սակայն դրանք կարող են հիմք ծառայել հեղինակի հետագա գիտական ուսումնասիրությունների համար:

Տաթևիկ Գրիգորի Վարդանյանի թեկնածուական ատենախոսությունն արժանավորվում է հստակ տրամաբանական կառուցվածքով և գրագետ շարադրանքով: Հեղինակը հանդես է բերել մասնագիտական լուրջ գիտելիքներ ու վերլուծական բավականաչափ խորը կարողություն, ինչի մասին են վկայում ատենախոսությունը և դրանում ստացված արդյունքները: Հետազոտության արդյունքները միանգամայն կարելի է գնահատել որպես նորովի մոտեցում վերոնշյալ հարցադրումների շրջանակներում:

Մշակված մոտեցումները ու կատարված առաջարկությունները իրենցից ներկայացնում են Եվրասիական տնտեսական միությունում աշխատուժի միգրացիայի հիմնախնդիրների կարգավորման գիտականորեն հիմնավորված գործնական մոտեցումներ:

Ատենախոսության սեղմագիրը համապատասխանում է հետազոտության բովանդակությանը և արտացոլում է աշխատանքի դրույթներն ու արդյունքները: Հետազոտության հիմնական արդյունքները հրապարակված են թվով 12 հոդվածներում:

Տաթևիկ Գրիգորի Վարդանյանի «Աշխատուժի միգրացիայի կարգավորման հիմնախնդիրները Եվրասիական տնտեսական միությունում (Հայաստանի Հանրապետության օրինակով)» թեմայով ատենախոսությունը համապատասխանում է Հայաստանի Հանրապետության գիտական աստիճանաշնորհման կանոնակարգի 6-րդ և 7-րդ կետերի, ինչպես նաև ՀՀ ԲՈԿ-ի կողմից թեկնածուական ատենախոսությանը ներկայացվող այլ պահանջներին, ուստի հեղինակն արժանի է Ը.00.06 «Միջազգային տնտեսագիտություն» մասնագիտության գծով տնտեսագիտության թեկնածուի գիտական աստիճանի շնորհմանը:

Պաշտոնական ընդդիմախոս՝
տնտեսագիտության թեկնածու

Լ. Կ. Սարգսյանի ստորագրությունը հաստատում եմ
ՀԵՅ գիտական քարտուղար

Լ. Կ. Սարգսյան

Վ. Ա. Թորոսյան

09.09.2022 թ.